

Krig og folkelig politikk i republikkens Roma¹

Knut Ødegård

Historikeren har en stor fordel sammenlignet med samfunnsviteren, han har lov til å være etterpåkløkk. I studiet av den romerske republikk har historikere i mange århundrer fokusert på hvorfor og hvordan republikken gikk under som politisk system og ble erstattet av et keiserdømme. Selv om dette åpenbart er et sentralt spørsmål, bidrar ofte historikerens etterpåkløkskap til ensidig fokusering på aspekter som direkte kan knyttes til denne overordnede tematikk. Dermed kan man stå i fare for å rekonstruere en fullstendig skjebnebestemt historie, der alle utviklingstrinn ubønhørlig leder i samme retning. Virkeligheten er ikke slik, i enhver historisk utvikling finnes det faktorer som under andre omstendigheter kunne ledet til helt andre resultater. De tradisjonelle forklaringene på republikkens utvikling i realiteten bygget på svært tynt kildemateriale og helhetsbildet består av en lang rekke svært vakleворne konstruksjoner. Rokker man ved noen av dem, faller hele bildet i knas. Selv om dette ikke ennå har fått fullt gjennomslag i oversiktsbøker om republikkens historie, har forskere de siste tiårene revet ned mye av det spinkle fundamentet, og i denne artikkelen skal jeg forsøke å skape konturene av et nytt bilde av den romerske republikken, der den romerske borgermassen gjennom sin funksjon som soldater, hadde en avgjørende innvirkning på republikkens utvikling og at det politiske liv i Roma i denne perioden i langt større grad enn tidligere antatt var karakterisert av folkelig deltagelse.

Kildene til den romerske republikken er av en slik art at vi sjelden kan følge den politiske utviklingen i detalj. Dette er egentlig kun mulig i enkelte perioder av det 1. årh. f.Kr., først og fremst takket være de unike kildene Cicero og Caesar. Men på denne tiden var allerede republikken som politisk system så forandret at man kan ane konturene av enestytet. For å forstå utviklingen som leder fram til denne situasjonen, er det fornuftig å forlate den annalistiske måten å forklare politisk utvikling på og heller konsentrere seg om utviklingslinjer i langt tidsperspektiv. Av denne grunn vil jeg i denne artikkelen bevege meg over en lang tidsperiode, fra det 4. århundre og fram til ca. 150 f. Kr. På denne måten håper jeg å kunne få fram de aspekter jeg mener er sentrale for å forstå utviklingen av den romerske republikken.

Hva var folkelig politikk i Roma?

Slik som kildene til antikk historie nå en gang er, nemlig fragmentariske og fåtallige, så er det ikke uten videre lett å vite hva som var folkelig politikk. Kildene vi har er uten unntak skrevet fra toppen, folkelig politikk var enten lite interessant eller en uverdigg og høyst tvilsom beskjeftigelse.

Jordutdeling og stryking av gjeld er den nærmest trøttende gjennomgangsmelodien i folkelig politikk i antikken. Vi kan legge til at utdeling av penger og korn også hører med i samme genre. Men lista slutter neppe der. Etter min mening er det virkelig sterke folkelige krav i romersk politikk *krig*, og da særlig lønnsom krig. Det er nettopp det faktum at krig også var ønskelig fra elitens side som førte til flere århundres relativt stabilt styresett i Roma. Statens funksjon og målsetning var kort og godt den samme for brede sosiale lag. Roma var en stat bygget for krig og ekspansjon, krigen var så sentral på alle felter av samfunnet at man nærmest, med Claude Nicolet, kan si at krig for romerne var en biologisk nødvendighet. Slik bred folkelig oppslutning om krig over lang tid var neppe helt normalt i antikke samfunn, og jeg skal komme inn på noen mulige årsaker til denne krigsbegeistringen i det romerske samfunn senere. Som illustrasjon kan man nevne at i perioden ca. 350-150 f. Kr. kan kun 10-12 år ha vært uten krig i en eller annen form. Når man da hører at Senatet ønsket krig i Dalmatia 157 fordi folket ellers ville bli dekadente av for lang fredsperiode, bør det vel være klart at romernes forhold til krig var av en slik art at vi med vår tids negative innstilling til krig stiller med et klart handicap som historikere. Slik langvarig konsensus for krig var for eksempel ikke tilfellet i Athen. Men det er et interessant fenomen at i det 5. århundrets Athen var folket ofte pådrivere for aggressiv utenrikspolitikk. Det var faktisk heller eliten som forsøkte å bremse krigføringen, ganske enkelt fordi de måtte betale for massens krigerske ønsker.

Med dette utgangspunkt kan vi forsøke å se på romersk politikk i republikken i langt tidsperspektiv. Politikk er ikke bare embetsmenn og folkeforsamling, i borgerens rolle lå det ikke bare en forventning om å delta i avstemninger, men også å tjene kollektivet som soldat. Selv om romerne differensierte klart både juridisk og symbolsk mellom borgeren som soldat og borgeren som sivil, må man ta hele virkeligheten med i en analyse. Derfor kan det være oppklarende å ta utgangspunkt i den militære ordning, som etter vanlig forestilling blant antikkhistorikere er grunnleggende for å forstå hvilke rettigheter borgeren hadde.

Bakgrunnen: Militær og politisk utvikling ca. 400-200 f.Kr.

Hoplitalanks og stenderkamper

Romerne introduserte hoplitalanksen fra nabofolket etruskerne, enten sent på 600-tallet eller på 500-tallet. Det er mer eller mindre allment akseptert at det

romerske census-systemet som delte borgerne inn i politiske og militære enheter (*centurier*) basert på eiendom, nærmest forutsetter eksistensen av en rekruttering av borgermassen i hoplitfalanks. I den romerske tradisjonen forbindes census og centuriesystemet med Romas sjette konge, Servius Tullius, som skal ha regjert på 500-tallet og som i den romerske historietradisjonen fikk æren av det meste som hadde med politisk og militær organisering å gjøre. Som i Hellas var dette en måte å slåss på som mobiliserte en stor del av den mannlige befolkningen i tette fylkinger bevæpnet med skjold, lange lanser og sverd til nærkamp. Hoplitfalanksen markerte et skifte fra aristokratenes krigsfølge av slekt og følgesvenner til en mer organisert krigstaktikk under statens kontroll. I så måte var falanksen et resultat av statens økende innflytelse på bekostning av den enkelte slekt. Samtidig er det utvilsomt at romernes adopsjon av hoplitfalanksen danner bakgrunnen for ytterligere sosiale endringer. Disse prosesser har man ment å kunne påvise i Hellas, og også i Roma kan mange trekk ved den politiske utviklingen i de påfølgende hundreårene ha hatt sin bakgrunn i nettopp militærstrategien. Bredere lag av befolkningen får større betydning og mer vekt politisk. På et vis kan kanskje avskaffelsen av kongedømmet og innføringen av republikken, tradisjonelt i 509, oppfattes som en virkning, selv om det også kan karakteriseres som et aristokratisk kupp. Men hoplitfalanksen er i hvert fall en helt nødvendig bakgrunn for kampene mellom patrisiere og plebeiere, som preget første del av republikken, fra 500 til ca. 300. Patrisierne var avhengig av plebeierne i krig, dermed måtte de også gradvis avgi politisk makt. En milepæl i utviklingen kom med erobringen av nabobyen Veii i 396. Territoriet ble beslaglagt og delt ut til romerske borgere og knapt 10 år etter ble ikke mindre enn fire nye regionale borgerenheter, *tribus*, opprettet i det nye territoriet. Dette må ha ført til at langt flere enn tidligere fikk tilstrekkelig eiendom til å kvalifisere som soldater.²

Ekspansjonen fortsatte og det i et høyere gir, særlig etter midten av 300-tallet. Den romerske krigføringen mellom ca. 350 og 250 førte til dominans både i Italia og på de nærmeste øyene. Store arealer av konfiskert jord ble delt ut til romerske borgere, og ikke mindre enn 8 nye *tribus* kom til i de nye territoriene i perioden 358-299. Men vel så viktig var kolonigrunnleggelser i de erobrede områdene. Koloniene som ble grunnlagt var stort sett av latinsk rett og kolonistene ble derfor borgere av den nye staten. Selv om kolonistene gjerne kunne rekrutteres fra Romas allierte stater, må man nok regne med at mange romere med lite eller ingen eiendom, sa fra seg den romerske borgerretten mot jord i en latinsk koloni. Selv om dette på et vis reduserte de romerske mannskapsressursene, var det en fin måte å konvertere eiendomsløse romere til kolonister med latinsk rett og nok eiendom til å kvalifisere til de hærkontingenter som koloniene måtte stille til disposisjon for Roma.

Ekspansjonen på 300- og begynnelsen av 200-tallet kommer altså brede lag av folket til gode, og derfor er det heller ikke overraskende at ekspansjonen tilsynelatende skjer uten innsigelser hverken fra høy eller lav i det romerske samfunnet. Utdelinger av jord til borgerne og kolonigrunnleggelser må også ha fått følger for hvordan folkeforsamlingene ble sammensatt.

Comitia centuriata var sannsynligvis den eldste og reflekterte borgermassen som hær, i og med at de 193 stemmeavdelingene (centuriene) opprinnelig ser ut til å ha vært rekrutteringsbasen for hæren (se også nedenfor). Kriteriet for hvilken gruppe man ble plassert i var formue. I perioden ca. 300-100 f. Kr. opererte romerne med 5 formueklasser (på 400-tallet kanskje bare to eller tre?), pluss ridderne på toppen og *proletarii*, borgerne uten formue, på bunnen. Systemet fungerte slik at de velstående var fordelt på mange stemmegrupper, mens de fattige var plassert i noen få. Siden man begynte avstemningen fra de rikeste centuriene og fortsatte til man hadde fått et flertall av centuriene for eller imot et forslag, må det ha vært svært ofte at de fattigste centuriene ikke engang ble innkalt for å stemme. Den ideologiske basis for dette i høy grad udemokratiske prinsippet var det Claude Nicolet har kalt det geometriske likhetsidealet som gjennomsyret romerstaten.³ Vel var det slik at noen hadde mer å si politisk, men på den annen side var det også disse gruppene som måtte yte mest, både i militærtjeneste og militærskatt, siden begge deler ble fordelt med basis i centurieinndelingen.

Jordutdelingene til romerske borgere i løpet av 300- og 200-tallet må ha ført til at flere romere fikk eiendom som kvalifiserte dem til en av de fem censusklassene. Vi vil neppe noensinne få vite hvor mange borgere som var registrert i hver av disse klassene, og vi har også få muligheter til å anta noen form for antallsmessig forhold mellom klassene. Men i takt med forskningens større konsentrasjon om folkelig deltagelse i den romerske republikken har i hvert fall spørsmålet om centurieforsamlingen var mer demokratisk enn tidligere antatt blitt reist.

Manippelhæren

Under ekspansjonen på slutten av 300-tallet skjer det også viktige endringer av militærtaktisk art. Den klassiske hoplitfalanksen ble på denne tiden forlatt til fordel for manippelen, en taktisk enhet på ca. 120 mann. Årsaken til denne nyordningen må ha vært romernes motstandere i Syd-Italia, samnittene, som visste å utnytte sitt ulendte territorium til en form for geriljakrigføring. Den gamle hoplitfalanksen var lite egnet til ulendt terreng, den forutsatte slag mellom folk som på sivilisert vis tok oppstilling på en passende slette. Manippelhæren bestod av mer selvstendige, mindre avdelinger som godt kunne brukes i klassiske feltslag, men som også kunne operere uavhengig av hverandre. Den romerske manippelhæren var delt opp i tre linjer, hver med sin utrustning. Men det var ikke lenger

formuen som var avgjørende for hvilken linje man ble plassert i, men erfaring. De unge og ferske *hastati* i første linje med kastespyd og sverd måtte i kampens hete vike plassen for andre (*principes*) og tredje (*triarii*) linje, som bestod av garvede veteraner med sverd og lanse. Manipelhæren med sin betoning av erfaring og dyktighet framfor byrd og formue må ha virket som en dynamisk samfunns- endrende faktor. Og det tok faktisk heller ikke mange generasjonene før de politiske endringene meldte seg. De siste stridsspørsmål mellom patrisiere og plebeiere ble løst gjennom å gjøre beslutninger i *concilium plebis*, heretter oftest kalt tribusforsamlingen, bindende for hele romerfolket i 287 med *Lex Hortensia*. På grunn av krigføring og ekspansjon var plebeierne, eller i hvert fall de mer velstående blant dem, blitt fullstendig likeverdige politisk med patrisierne.

Et annet aspekt bør også nevnes, behovet for kollektiv militærtrening. I hoplitfalanksen var det fremste poenget å holde linjen, en *manipulus* derimot var skapt for hurtige manøvrer og bevegelighet. Selv om direkte kildebelegg mangler, må det langt større spekter av manøvreringsmuligheter som lå i manipelinndelingen ha ført til større behov for trening. Først mot slutten av det 3. århundre ble romerne i stand til virkelig kreativ bruk av de bevegelige delene i hæren, særlig av en general som Scipio Africanus. Behovet for trening må derfor jevnt ha økt etter hvert som taktiske mulighetene gradvis ble innsett. Med cohort-inndelingen av den romerske hæren, sannsynligvis fra det sene 3. eller første halvdel av 2. årh., ble den taktiske enhet enda større og kravet om enhetlig bevegelse i kamp enda viktigere. Denne utviklingen av militærtaktikken fra det sene 4. århundret av bærer i seg kimen til den profesjonelle armeen

Reform av rekruttering og comitia centuriata

En vel så viktig endring var relatert til rekrutteringssystemet. Opprinnelig var rekruttering basert på centurieinndelingen, som medførte at de rike lag av befolkningen bar mye tyngre rent militært enn den fattige delen av befolkningen. På den ene siden ga dette makt til kravene om større politisk tyngde for de velstående, på den annen side var det en svært dårlig utnyttelse av mannskapsressursene. Mannskapssituasjonen kan meget vel ha vært årsaken til at den velstående delen av borgerne gikk med på å la en større del av borgermassen få del i privilegiet å stille i hæren. Men også utviklingen av manipelhæren med sin vektlegging av erfaring framfor byrd må ha virket i samme retning. Løsningen ble å forlate centuriesystemet og i stedet bruke tribus, de territoriale enhetene, som rekrutteringsbasis. Siden borgerne der ikke var organisert etter formue, men etter hvor de bodde, fikk alle borgere tilnærmet lik rett til å stille i hæren. Dessuten kunne man nå utnytte fullt ut militært de store mannskapsressursene som fantes i den romerske staten. Når denne forandringen skjedde er uklart, men de fleste antar rundt

midten av 200-tallet eller i tiårene etterpå. Det er fristende å sette dette i sammenheng med en annen politisk nyhet, en reform av centurieforsamlingen, som må ha skjedd etter 241, men sannsynligvis før 218. Denne reformen innebar at forholdet mellom de øverste formueklassene ble forandret, slik at man ikke lenger kunne oppnå et rent flertall med stemmene til ridderne og 1. censusklasse alene. Dessuten ser det ut til at de yngre årsklassene i 1. klasse fikk større betydning, siden det ble bestemt at den første centurien som skulle stemme, den såkalte *centuria praerogativa*, bestandig skulle trekkes ved lodd fra *iuniores* av 1. formueklasse, dvs. de mellom 17 og 45 år med formue på minst 100 000 ass. Årsaken til at denne centurien ble trukket ut fra *iuniores* og ikke *seniores* (de over 45 år) kan muligens forklares med at det var *iuniores* som bar de tyngste byrdene som soldater. Det å stemme først var ikke bare en ære, romerne tilla den første stemmegivningen stor vekt som religiøst varsel og den første centurien til å stemme fikk derfor stor betydning for utfallet av valget. Selv om mye med centuriereformen er uklart, er det et faktum at en av våre kilder for perioden, Dionysios av Halikarnassos (*Antiquitates Romanae* 4.21.3), skriver at reformen forandret centurieforsamlingen i demokratisk retning. Manippelhær, tribus som rekrutteringsbasis og centuriereform er altså tre viktige elementer i utviklingen av folkelig politisk makt i 300 og 200-tallets Roma.

Militærtjeneste og folketall

La oss nå se på forholdet mellom militærtjeneste og folketall for å sette den videre utvikling inn i bredere demografisk sammenheng. Jeg har nevnt at rekruttering basert på centuriesystemet var en dårlig utnyttelse av mannskapsressursene. La oss nå se hvor mange prosent av borgermassen som tjenestegjorde i hæren på noen utvalgte tidspunkt på 300 og 200-tallet. Vår hovedkilde for perioden, Titus Livius, gir oss med jevne mellomrom borgertall, og for mange år er det også mulig å anslå, om enn noe upresist, hvor mange legioner romerne rekrutterte. Problemet er at vi svært sjelden har mulighet til å kryssjekke disse tallene mot andre kilder. Det ser ut til å være en generell holdning blant historikerne at borgertallene er suspekter fram til 200-tallet, men at de i hovedsak kan aksepteres etter dette.⁴ Antallet soldater er derimot langt vanskeligere å anslå. Man bør derfor ta de eksakte tallene som her presenteres med en klype salt. Men mitt poeng her er heller ikke å vite nøyaktig antall soldater i enkelte år, kun å anslå en andel soldater i forhold til befolkningen. For argumentasjonen her er det ikke avgjørende om en proSENTSATS er noen poeng for høy eller lav, men heller hvilke generelle utviklings-trekk som kan spores over tid. For at tallene skal være mulige å sammenligne har jeg tatt utgangspunkt i fem år hvor romerne var involvert i større kriger. I 293 var romerne i ferd med å avslutte de langvarige krigene mot samnittene, 251 er godt

og vel midtveis av den 1. puniske krig, mens 218 og 203 er i henholdsvis begynnelsen og slutten av den 2. puniske krig. For å få med utviklingen inn på 100-tallet har jeg til slutt tatt med året 168, under den 3. Makedonske krig.

I 293 var sannsynligvis fire legioner rekruttert, det tilsvarer 18 000 mann og ca. 7 % av borgermassen. I 251 har jeg gått ut fra at romerne også hadde 4 legioner i felten, og i tillegg ca. 30 000 mann i flåten. Det er mulig at det siste tallet er å ta for godt i, for det er meget mulig at romerne var så uvante med sjøen at de sørget for å rekruttere en stor andel av flåten fra allierte stater. Det totale antall soldater i 251 var altså 48 000 mann, eller i overkant av 16 % av borgertallet. Under den 2. puniske krig anslår Brunt borgertallet til 330 000 i 218 og 235 000 i 203, nedgangen skyldes bl.a. høye romerske tap. I 218 stilte romerne, ifølge Brunt, med 6 legioner eller ca. 27 000 mann i hæren og kanskje ca. 20 000 i flåten, i alt 47 000 mann, eller ca. 14 % av borgertallet. I 203 var situasjonen kraftig forandret. Ikke mindre enn 20 legioner var i felten, selv om flere av dem neppe var fullt besatt, Brunt antar ca. 60 000 mann, pluss ca. 30-35 000 i flåten, i alt ca. 90 000 mann eller 38 % av borgertallet. 203 er vel å merke ikke noe eksepsjonelt år, i 212 var f.eks. hæren etter all sannsynlighet langt større, kanskje 20 000 mann flere. I det siste året, 168, var ifølge Brunt hæren på 58 200 mann, pluss flåten som kun meget hypotetisk kan settes til ca. 15 000 mann, i alt 73 200, eller 23 % av borgertallet.

Som man kan se, stiger den prosentvise andelen jevnt og trutt fram mot slutten av det 3. århundre. I 168 er prosenten betydelig lavere enn i 203, men 23 % er likevel meget høyt. Det første poenget med disse tallene er at en andel på nesten 40 %, som i 203, ville vært umulig med centuriesystemet som rekrutteringsbasis, og man kan dermed forstå hvorfor systemet ble lagt om på 200-tallet.

Det bør understrekes at disse tallene, særlig fra slutten av det 3. århundre av, er forbløffende høye. Man må huske på at romerne normalt rekrutterte blant *iuniores*, dvs. den gruppen av borgere som var mellom 17-45. Selv om dette også tallmessig må ha vært den største gruppen av borgere, kan altså gamle og helt unge normalt trekkes fra. Dette medfører at byrden statistisk sett ble desto større for *iuniores*. Med de ekstreme behov for soldater som meldte seg under den 2. Puniske krig er det ikke forunderlig at romerne var nødt til å gå til ekstreme virkemidler, som f.eks. i enkelte år å kalle ut 16-åring, gamle og til og med utruste slaver mot løfte om friheten. Men et annet fenomen bør også understrekes. I tillegg til at en stor andel av borgermassen ble rekruttert på slutten av 200-tallet, hevder enkelte forskere at den gjennomsnittlige tjenestetiden ble lengre. Her kan vi ikke stille opp noen eksakte tall, men den mest toneangivende forsker på dette feltet, W.V. Harris, antyder at tjenestetiden kan ha kommet opp i mellom 12-16 sesonger på denne tiden.⁵ Sesonger fordi man tradisjonelt slåss om sommeren i antik-

ken, men på denne tiden er det en klar tendens i retning av helårs krigføring, særlig fordi krigene i stigende grad utover 200-tallet ble ført utenfor Italia. Spørsmålet om hvor mange sesongers militærtjeneste som var det normale, er tett knyttet sammen med spørsmålet om hvor mange borgere som faktisk hadde nok eiendom til å kunne stille som soldater. Om det var en høy andel *proletarii*, må man anta at tjenestetiden var lang. Var det derimot færre *proletarii*, må man forvente at folk ble sjeldnere rekruttert fordi det var flere å ta av. Våre kilder sier ingenting om dette spørsmålet, som er av en slik fundamental betydning for den sosiale utviklingen i perioden.

Peter Brunt hevdet at bortimot halvparten av de romerske borgerne i 203 var eiendomsløse. Hvis dette var tilfellet, ville det altså bety at romerne dette året rekrutterte bortimot 100 % av borgerne med eiendom. Brunt bygger dette på en liten notis hos Livius (24.18), hvor det anføres at censorene i 214 var spesielt strenge og slo til mot omkring 2000 *iuniores* som hadde sluppet unna militærtjeneste uten gyldig grunn. Brunt oppfatter dette som at de 2000 var de eneste kvalifiserte borgere som ikke hadde gjort militærtjeneste til da. Siden man har en rimelig god oversikt over både folketall og antall borgere i hæren, var Brunts konklusjon at andelen *proletarii* var mellom 40 og 50 % av det totale borgertall. Dette bygger på en misforståelse av teksten. Det er åpenbart at Livius skriver om 2000 *iuniores* som har *sneket* seg unna militærtjenesten. Poenget er derfor også at de blir straffet gjennom å bli plassert sammen med feigingene som hadde overlevd katastrofeslaget ved Cannae i 216. Om de 2000 ikke var blitt utkalt fordi det ennå ikke hadde vært behov for dem, slik Brunt antar, så skulle det heller ikke vært noe behov for å straffe dem.

Det er nok sannsynlig at andelen *proletarii* av det totale borgertall har vært langt lavere enn det Brunt antar. I mangel av direkte kilder til dette spørsmålet, kan man i stedet peke på de mange jordutdelinger til romerske borgere som vi enten vet fant sted eller som vi kan anta fant sted i løpet av 200-tallet. Områdene som ble konfiskert av romerne i det sabinske området i 290 førte til at romerne for første gang forstod hva rikdom var, står det i et lite fragment av den romerske historieskrivingens far, Fabius Pictor (*FGrHist* 809, F27). De romerske borgerne fikk der utdelt 7 *iugera* hver, mens store områder ble leid ut til romerske borgere av quaestorene. Siden vår hovedkilde Livius ikke er bevart for perioden 293-218, er det få sikre informasjonen om lignende jordutdelinger i denne perioden, men opprettelsen av de to tribuser Velina og Quirina nordøst for Roma i 241 må sannsynligvis ha vært forårsaket av jordutdeling til romerske borgere i disse områdene.

De kolonier som ble anlagt på 200-tallet var for en stor del av latinsk type. Kolonistene ble trolig rekruttert både blant romerne og blant allierte. En romersk borger ville miste sin romerske borgerrett, men han ville samtidig få jord og bor-

gerrett i den nye byen. Siden koloniene måtte stille soldater til romernes krigføring, kan koloniseringen ha ført til at større mannskapsressurser ble tilgjengelige for romerne.

I konklusjon er det derfor sannsynlig at andelen romerske borgere med nok eiendom til å kvalifisere som soldater, var langt høyere enn det Brunt og de fleste forskere antar. Men hvordan utviklet dette seg etter Hannibalskrigens slutt i 201?

Jordutdeling og kolonisering i det 2. årh.

Umiddelbart etter den 2. puniske krig, dvs. rundt år 200, får man den vanlige runden etter en større krig med jordutdelinger. Scipios veteraner ble først forsynt, som rimelig var, med jordutdeling i Syd-Italia. I 173 kom neste runde med mer jord, denne gangen 10 *iugera* i Gallia Cisalpina og Liguria til alle som meldte seg. Det var til og med mulig for latinere å få jord, selv om de fikk kun 3 *iugera* hver. Så langt unna Roma var det altså tydeligvis mer jord tilgjengelig enn hva romerne selv kunne klare å ta seg av. Nærmere Roma, i det fruktbare området rundt Capua, som romerne konfiskerte i 211, ble det etter mye om og men bestemt å leie ut jord for en moderat pris til romerske borgere. Koloniseringen tas også opp igjen og rundt 20 kolonier anlegges i perioden 197-177. Men noe nytt skjer i koloniens formelle status. Fram til 181 gikk man fram på den tradisjonelle måten, med grunnleggelse av latinske kolonier på strategiske steder. Men den latinske statusen må tydeligvis ha vært oppfattet som upopulær, og selv med meget generøse jordtildelinger var det vanskelig å finne kolonister til den siste latinske koloni som ble grunnlagt, Aquileia i 181.⁶

Allerede noen år tidligere hadde romerne begynt å grunnlegge en ny type kolonier med romersk borgerrett. Romerne hadde riktignok allerede på 300-tallet grunnlagt små garnisonsbyer med rundt 300 romerske borgere og kalt dem kolonier, men de som kom til fra 180-tallet av, var helt klart modellert på de latinske koloniene, som ikke bare var garnisoner, men selvstyrte byer. De første borgerkolonier av den nye typen var Mutina og Parma i 185, Potentia og Pisaurum i 184. Alle hadde sannsynligvis 2000 kolonister hver.⁷ Men det later ikke til at de nye borgerkoloniene var noen særlig større suksess enn de sene latinske koloniene. I hvert fall er det merkelig at antallet kolonister ikke var høyere enn 2000, som er betydelig lavere enn for eksempel i grunnleggelser 100 år tidligere.⁸ Det er i hvert fall et faktum at etter grunnleggelsen av kolonien Luna i 177 ble ingen nye kolonier grunnlagt før Auximinum i 128 og da var situasjonen på mange måter forandret.

Hvorfor var koloniseringen på 180 og 170-tallet så mislykket i forhold til 100 år tidligere? Man kan anføre at det ikke lenger var så sterkt militært-strategisk behov for kolonier etter Hannibalskrigens slutt. På den annen side må Senatet, som vanligvis oppfattes som den viktigste aktøren bak koloniseringen, tydeligvis

ha sett et behov også på 170-tallet, siden nye kolonier ble forsøkt opprettet. Det later heller til å være folket som ikke lenger var særlig ivrige. Tar man med at ikke bare romere, men også latinere fikk motta jord i utdelingene i Nord-Italia i 173, ser det altså ut til at de romerske borgerne ikke lenger var spesielt interessert i den tradisjonelle folkelige politikken jordutdeling og kolonisering.

Økonomiske fordeler av krig

Det er selvfølgelig mulig at både kolonier og jord var for langt unna Roma, men i så fall kan det neppe ha vært prekære økonomiske forhold blant de romerske borgerne. Det er to muligheter. Enten var det flere romere med middels stor eiendom enn man vanligvis antar, og som derfor ikke behøvde å vurdere å melde seg som kolonist og som heller ikke hadde behov for å sikre seg jord langt unna Sentral-Italia. Eller så var det mer lønnsomt og lokkende å kombinere arbeid på en liten familiegård med militærtjeneste. Disse to mulighetene utelukker ikke hverandre. Det er absolutt en mulighet at krigføringen i løpet av det sene 4. og det 3. århundre ikke hadde ført til noen allmenn proletarisering av borgerne. Og selv om antall proletarii økte, kan det også ha blitt flere borgere med nok jord til å kvalifisere til den 1. censusklassen enn tidligere.

Det er vanlig å hevde at Senatets posisjon ble betydelig styrket i løpet av Hannibalskrigen 216-200 og at første halvdel av det 2. århundre dermed var karakterisert av en politikk som kun eliten hadde gevinst av. Jeg tror heller at de folkelige mål i politikken forandret seg. Nøkkelen ligger i de kriger romerne satte i gang etter 200, særlig østover, mot de hellenistiske kongedømmene. Denne krigføringen førte enorme rikdommer til Italia. Det er hevet over enhver tvil at eliten fikk mer enn sin del av kaka, men jeg tror det er flere trekk som tyder på at også folket visste å utnytte situasjonen. Man må først og fremst huske på at når romerne i centurieforsamlingen i 200 vedtok å erklære krig mot kong Filip av Makedonia hadde de allerede i nesten 20 år ført krig kontinuerlig med en svært betydelig andel av sine borgere. Faktum var at selv om den romerske hæren formelt sett bestod av småbønder, var den i praksis på god vei til å bli en profesjonell hær. Det som skjer rundt 200 til forskjell fra for eksempel 100 år tidligere er at krigens betydning for den enkelte borger har forandret seg. Det er derfor bare naturlig at også den vanlige soldat i økende grad både var fristet av og sikkert også i stor grad var avhengig av, de inntekter som krigføring førte med seg. Det er åpenbart at det ikke var soldatlønnen som fristet, den var på latterlige lave 4 ass og var kun ment som en kompensasjon. Men etter 200 var det helt andre summer som ventet både i form av pengeutdelinger etter seier og ikke minst krigsbytte

Pengeutdelinger etter seierrike kriger er ofte attestert i kildene. Hvor mye som ble gitt, varierte etter krigenes karakter og kommandantens generøsitet, men det

er et interessant faktum, om ikke spesielt overraskende, at summene hadde en tendens til å øke fra det sene 3. århundre av. Selv om pengeutdelingene ikke normalt var til å bli rik av, må noen av dem likevel ha vært viktige for den enkelte soldat. Scipio Africanus' pengeutdeling etter sin triumf i 201 utgjorde for eksempel 6 måneders lønn for en vanlig soldat, mens Aemilius Paulus ga mer enn et års soldatlønn i 167. Men pengeutdelingen kan kun ha vært toppen på isberget. Den store fristelsen ved soldatlivet var å få en del av krigsbyttet. Vi har dessverre ingen mulighet til å anslå størrelsen på krigsbyttet og den enkelte soldats del av dette i forskjellige perioder. Våre kilder er uten unntak pro-romerske og går naturlig nok ikke i detalj på slike uverdige felter. Men også en patriotisk forfatter som Livius peker av og til på krigsbytte som en viktig årsak til at folk meldte seg til krigstjeneste, for eksempel i forbindelse med den 3. Makedonske Krig i 171. Polybios beskriver i detalj den meget organiserte romerske måten å samle krigsbytte på, selv om man nok kan tvile på om det bestandig gikk så ryddig for seg.

Det er derfor sannsynlig at ikke bare den velstående eliten, men også den vanlige borger, så på krigføring som en akseptabel og lønnsom aktivitet. Ut fra det kjennskap vi har til eiendomsmønsteret i republikken er det helt klart at en småbonde satt på et stort arbeidsoverskudd. For de aller fattigste av bøndene måtte dette brukes for å supplere inntekten fra jordlappen. I et preindustrielt jordbruk som det romerske var det få muligheter for dette. Lønnsarbeid i innhøstingstida kunne nok gå an, men krigstjeneste ga helt andre muligheter for store gevinster og ga i tillegg sosial anseelse, noe lønnsarbeid ikke gjorde. For dem med noe større eiendom må også inntekt fra krig ha vært attraktivt, særlig fordi disse kunne ha råd til å kjøpe slaver for å hjelpe til med jordeiendommen mens gubben var borte for å slåss.

Fra å se på krig som en verdig og naturlig del av borgerlivet som også førte med seg ære og jordutdeling, ser det ut til at de romerske borgere fra slutten av 200-tallet i større grad så på krigføring som en næringsvei. Derfor var ikke lenger kolonisering og jordutdeling populært, folk ville kort og godt ha krig mot velstående stater. Makedonia og Seleukideriket var fine saker, Spania var bønn i bøtta. På denne bakgrunn kan man forstå hvorfor Gracchernes lovgivning var dømt til å mislykkes: de romerske borgerne var ikke lenger bondesoldater, de var blitt leiesoldater.

Noter

- 1 Dette bidraget, og alt annet jeg har bedrevet som kan kalles historie, er vanskelig å tenke seg uten Johan som diskusjonspartner og inspirator.
- 2 Særlig om man skal tro de overleverte folketellingene i denne perioden: I 459 skal tallet på borgere ha vært 117 319 (Livius 3.24), mens det i 393 skal ha steget til 152 573 (Plinius den eldre *Naturalis Historia*, 33.16). Med en slik moderat økning må trolig den sterke territoriale tilveksten ha betydd en solid formueøkning blant borgerne. Men de tidlige census-tallene bør absolutt tas med mange klyper salt.

- 3 C. Nicolet, *Le métier de citoyen dans la Rome républicaine*, Paris 1976 (på engelsk som *The World of the Citizen in Republican Rome*, London 1980).
- 4 Dette er f.eks. konklusjonen til den største autoriteten på romersk demografi, P. Brunt i det monumentale arbeidet *Italian Manpower*, Oxford 1971, s. 32-33.
- 5 W.V. Harris, *War and Imperialism in Republican Rome 327-70 B.C.*, Oxford 1979, s. 45 n. 1.
- 6 Koloniseringen av Aquileia var en langdryg affære, sannsynligvis fordi det var vanskelig å finne kolonister. Senaten debatterte saken i 183, kolonister ble rekruttert i 181, men det ser ikke ut til at kolonien fungerte før 1500 nye kolonister ble rekruttert i 169.
- 7 Antallet kolonister er riktignok kun attestert for Mutina og Parma.
- 8 Tidligere kolonigrunnlegger der antall kolonister er overlevert: Cales (334) og Luceria (314): 2500 kolonister (Livius 8.16.14, 9.26.5); Interamna Lirenas (312) og Sora (303): 4000 kolonister (Livius 9.28.8, 10.1.1-2); Alba Fucens (303): 6000 kolonister (Livius 10.1.2). Ved grunnleggelsen av Venusia (291) skal antallet ha vært 20 000 ifølge Dion. Hal. *Ant. Rom.* 20.17, men 6000 er nok et mer sannsynlig tall.